

## مقاله پژوهشی

### بررسی روند توسعه حمایتی در دولت احمدی نژاد از منظر «آمارتیا سن»

مریم همت خواه<sup>۱</sup>، علیرضا ازغندی \*<sup>۲</sup>، مصطفی ابطحی<sup>۳</sup>، محمد مهدی مجاهدی<sup>۴</sup>

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۵

**چکیده:** آمارتیاسن در حوزه توسعه به آزادیهای پنجگانه (سیاسی، تسهیلات اقتصادی، فرصتهای اجتماعی، تضمین شفافیت و نظام حمایتی) اشاره می کند. با توجه به تاکید احمدی نژاد بر برقراری عدالت، بررسی فرایند توسعه حمایتی دولت احمدی نژاد از دیدگاه سن، بر اساس ارتباط میان دو عنصر عدالت و توسعه حمایتی، موضوع اصلی مقاله می باشد. نگاه دوسویه آمارتیاسن در توسعه حمایتی، مبتنی بر جامعه فعال و نقد دولت بی طرف، چارچوب روشی مقاله را در حوزه اجتماع گرایی قرار داده است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این پرسش است که روند توسعه حمایتی از رویکرد آمارتیاسن در دولت احمدی نژاد چگونه بوده؟ فرضیه بیانگر آن است که سیاست های حمایتی احمدی نژاد همچون سهام عدالت، مسکن مهر و هدفمندی یارانه ها مبتنی بر سعی و خطا بوده و با رشد نقدینگی و تورم، توسعه حمایتی محقق نشده است. مقاله پیش رو با روش تاریخی، تحلیلی مبتنی بر گردآوری کتابخانه ای داده ها به موضوع پرداخته است.

**واژگان اصلی:** توسعه، نظام حمایتی، آزادی، احمدی نژاد، آمارتیاسن.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
رتال جامع علوم انسانی

<sup>۱</sup> دانشجوی دکتری رشته علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات،

دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. maryamhemmatkhah1353@gmail.com

<sup>۲</sup> استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).  
[azghandialiraza@yahoo.com](mailto:azghandialiraza@yahoo.com)

<sup>۳</sup> استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.  
[mm.abtahi@gmail.com](mailto:mm.abtahi@gmail.com)

<sup>۴</sup> استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.  
[mm.mojahedi@gmail.com](mailto:mm.mojahedi@gmail.com)

## مقدمه

نگاهی به دولت‌های روی کارآمده از ابتدای انقلاب اسلامی ایران تاکنون، بیانگر آن است که روند توسعه بر اساس رویکرد سن در کشور بصورت آونگی و در یک مسیر رفت و برگشت بوده، به طوری که تاکید بر تسهیلات و امکانات اقتصادی در دولت هاشمی (سازندگی)، آزادیهای سیاسی و تضمین شفافیت در دولت خاتمی (اصلاحات)، عدالت و توسعه حمایتی در دولت احمدی نژاد (عدالت محور) و تضمین شفافیت و فرصتهای اجتماعی در دولت روحانی (اعتدال و توسعه) هر یک با نگاهی تک بعدی و تقلیل گرا به توسعه پرداخته اند.

هدف اصلی پژوهش، تحلیل روند توسعه حمایتی بر اساس رویکرد آمارتیا سن در دولت احمدی نژاد می باشد. سن در روند تحقق توسعه به نقش تکمیلی هر یک از آزادی‌های پنج گانه بصورت حلقه‌های پیوسته به هم تاکید دارد که بررسی اجمالی این آزادی‌ها همراه با نمودار ارتباط به هم پیوسته آنها در متن پژوهش آمده است. تمرکز اصلی مقاله حاضر تاکید بر عدالت و توسعه حمایتی در دولت احمدی نژاد می باشد که بر اساس سنجه‌های سه گانه حمایتی یعنی سهام عدالت، مسکن مهر و هدفمندی یارانه‌ها بررسی شده است.

از نظر آمارتیا سن نظام حمایتی دربرگیرنده ترتیباتی است که جهت رفاه عمومی جامعه در نظر گرفته می شود و بر آزادیهای اساسی افراد جهت زندگی بهتر تاثیر می گذارد. در بحث توسعه حمایتی، آمارتیا سن تحقق آن را منوط به ایجاد رفاه اجتماعی از سوی دولت در جامعه می داند که افراد در جامعه از آن بهره مند می شوند. در واقع آمارتیا سن متأثر از ارسطو، بر نقش دولت در تحقق عدالت و نظام حمایتی تاکید می کند و از طرفی با نگاه به جان راولز، قابلیت‌ها<sup>۲</sup> را بجای کالاهای اولیه<sup>۳</sup> در مسیر تحقق عدالت قرار می دهد. تاکید سن بر عدالت، وجه مشترکی است که از سوی دولت احمدی نژاد به صورت عینی و ملموس در پیش گرفته شد.

در پاسخ به پرسش پژوهش که توسعه حمایتی از رویکرد آمارتیا سن در دولت احمدی نژاد چگونه

۱ John Rawls

۲ Capabilities

۳ Primary Goods

بوده است؟ فرضیه بیانگر آن است که سیاست های حمایتی احمدی نژاد همچون سهام عدالت، مسکن مهر و هدفمندی یارانه ها مبتنی بر سعی و خطا بوده و با رشد نقدینگی و تورم، توسعه حمایتی و قابلیت گرایی محقق نشده است.

دغدغه اصلی پژوهش، بررسی فرایند توسعه حمایتی دولت احمدی نژاد از رویکرد آمارتیاسن می باشد که به دلیل ارتباط و پیوستگی میان دو عنصر عدالت و توسعه حمایتی است. بطوری که از یک طرف به عنوان یکی از آزادی های لازم برای نیل به توسعه از سوی آمارتیاسن تاکید شده و از طرف دیگر توسط احمدی نژاد از شروع روی کار آمدن تا فرایند هشت ساله ریاست جمهوری همواره دنبال شده است.

پژوهش حاضر سیاستهای حمایتی و شعار عدالت طلبی احمدی نژاد را به عنوان عامل اقبال و حلقه پیوند میان دولت و جامعه دانسته، به طوری که طی سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ با در پیش گرفتن اقدامات حمایتی مانند توزیع سهام عدالت و مسکن مهر در چهار سال اول و هدفمندی یارانه ها در دوره دوم ریاست جمهوری در مقایسه با دو دولت قبلی، در قالب دولتی مداخله گستر عمل کرد.

در ادامه تحلیل، با ذکر آمار و جداول برگرفته از بانک مرکزی، یافته ها حاکی از آن است که هر چند سیاستهای حمایتی احمدی نژاد با هدف بهتر کردن وضعیت معیشتی مردم در پیش گرفته شد، در کوتاه مدت روی فقر و نابرابری اثر محسوسی گذاشت، ولی در دراز مدت بر اثر بالا رفتن نرخ تورم شاهد کاهش آثار فقرزدایی بودیم که منجر به گسترده تر شدن طبقات فقیر و کوچک تر شدن طبقه متوسط در جامعه گردید.

همچنین، یافته های پژوهش نشان می دهد که سیاستهای حمایتی به رغم تلاشهای فراوان صورت گرفته توسط احمدی نژاد، به دلیل رویکرد ضابطه گریزی در سیاستهای داخلی و غرب ستیزی در سیاست خارجی، هزینه های گزافی را تحمیل جامعه کرد که افزایش شکاف میان طبقات و کاهش تحقق قابلیتها را بدنبال داشت.

پژوهش حاضر بیانگر آن است که اقدامات حمایتی احمدی نژاد در سیاست داخلی و عناصر مورد نظر مقاله یعنی سهام عدالت، مسکن مهر و هدفمندی یارانه ها متکی بر درآمد نفتی و با رویکرد ضابطه گریزی و توجه اندک به پیشنهادات کارشناسی صورت گرفته است. نگاهی به سفرهای استانی دولت در مقاله پیش رو نشان می دهد که این فرایند هرچند با انگیزه مردم گرایانه شروع شد، ولی با مصوبات بیشتر و عمدتاً با پشتوانه اجرایی کمتر ادامه داشت.

آنچه که به عنوان نتیجه پژوهش می‌توان بیان کرد عبارت از آن است که به رغم تاکید دولت احمدی نژاد بر عدالت و توسعه حمایتی از اقشار محروم جامعه، با تمرکز بر ارزشها و آرمانهای انقلابی، اجرای آن با شتاب زدگی و نارسایی‌های ساختاری زیادی همراه بوده، به طوری که قادر به تحقق قابلیتها و توسعه حمایتی بر اساس رویکرد آمارتپاسن نشد.

## ۲- پیشنهاد پژوهش

مروری بر کتاب‌ها و مقالات مرتبط با موضوع نشان می‌دهد که بیشتر تمرکز آنها بر جنبه‌های سیاسی یا اقتصادی دولت احمدی نژاد از رویکرد توصیفی - تاریخی بوده است. لذا وجه تمایز و نوآوری پژوهش حاضر آن است که با بهره‌گیری از رویکرد نظری توسعه آمارتپاسن و تمرکز بر یکی از آزادی‌های پنج‌گانه وی یعنی توسعه حمایتی به بررسی روند توسعه دولت احمدی نژاد پرداخته و نتایج آن را در کشور مورد ارزیابی قرار داده است.

با مطالعه منابع مرتبط، به چند مورد از کتاب‌ها و مقالات مهمی که به بررسی دولت احمدی نژاد از سال ۲۰۰۷ به بعد پرداخته‌اند، اشاره می‌شود.

استلا مورگانا (۲۰۱۹) در مقاله "گفتگو با کارگران: از امام خمینی تا احمدی نژاد؛ چگونه گفتگوی جمهوری اسلامی ایران از ۱۹۷۹ تا ۲۰۰۹ تغییر کرد؟" به فرایند و نقش کارگران از ابتدای روی کار آمدن انقلاب تا دولت احمدی نژاد و این که چگونه از مخاطب قرار گرفتن کارگر توسط بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران و نام گذاری ۱۱ اردیبهشت تا رسیدن به جایگاه فعلی در دولت احمدی نژاد پرداخته است.

خاشعی و رننامخواستی و پورمولا (۲۰۱۸) در مقاله "گفتمان سیاسی احمدی نژاد و تعامل تجاری ایران و اتحادیه اروپا" بعد از بررسی اجمالی دولت‌های پس از انقلاب، اتخاذ گفتمان ایده آلیستی احمدی نژاد را نقطه مقابل سیاست تنش‌زدایی خاتمی دانسته و در پایان معتقدند گفتمان سیاسی احمدی نژاد بازگشت به شعارها و اصول دهه اول انقلاب بود که غفلت از دستاوردهای دولت اصلاحات و شکست در تداوم آنها در سیاست داخلی و خارجی را به دنبال داشت و در نهایت امتناع وی از در پیش گرفتن رفتار قانونی و هنجاری در حوزه سیاست داخلی و خارجی، فشار بیشتری از تحریم‌ها را با خود آورد.

سوزان مالونی (۲۰۱۵) در کتاب "اقتصاد سیاسی ایران پس از انقلاب" اقتصاد کشور از انقلاب اسلامی تا دوره احمدی نژاد را مورد مطالعه قرار داده و بیان می‌کند، دو عامل مهم اقتصادی در ایران

بخش انرژی و تحریم بوده است. وی با تمرکز بر این متغیرها چگونگی تاثیر گذاری سیاست داخلی مانند سیاست های اقتصادی ایدئولوژیک محور و روابط خارجی در اقتصاد را مورد مطالعه قرار داده است.

نادر حبیبی (۲۰۱۴) در مقاله "میراث اقتصادی محمود احمدی نژاد" به بررسی دولت وی بعنوان ششمین رئیس جمهور انقلاب اسلامی پرداخته و با نگاه به تحریم خارجی و تمرکز بر تحولات اقتصادی درکنار عواملی مانند تورم، رشد اقتصادی و بیکاری، همزمان با مقایسه دولت های هاشمی و خاتمی به ارائه تحلیل پرداخته است.

اولیلا پسران (۲۰۱۱) در کتاب "اقتصاد سیاسی ایران؛ تلاش برای استقلال اقتصادی" معتقد است که فرایند سیاست گذاری در ایران درصدد حرکت از آرمان گرایی به واقع گرایی بوده، ولی با سنگینی سایه سیاست بر اقتصاد به این مهم دست نیافته است. پسران در بخشی از کتابش با بررسی سیاست های احمدی نژاد، وجه غالب آن را تقابل وی با غرب و تحریم های بین المللی می داند.

علیرضا سمیعی اصفهانی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله "رویکرد اقتصاد سیاسی به سیاست های اقتصادی دوران ریاست جمهوری احمدی نژاد" با نگاهی به سیاست های اقتصادی دوره احمدی نژاد درصدد بررسی است که سیاستهای اتخاذ شده چه نسبتی با اقتصاد پوپولیستی داشته و اجرای آنها چه پیامدهایی برای اقتصاد سیاسی ایران داشته است؟

علی سرزعیم (۱۳۹۶) در کتاب "پوپولیسم ایرانی" در تحلیل کیفیت حکمرانی محمود احمدی نژاد از منظر اقتصاد سیاسی، دوره احمدی نژاد را در چارچوب نظری پوپولیسم مورد تحلیل قرار داده است.

قریشی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله "تحول گفتمان عدالت در ایران: مطالعه موردی دولت های احمدی نژاد و روحانی" بر مبنای تحلیل گفتمان لاکلا و موف به بررسی مصادیق ابعاد عدالت در حوزه های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی پرداخته اند. نویسندگان در تحلیل گفتمان دولت احمدی نژاد آن را به مثابه حمایت از توده فرودست قلمداد کرده اند. به طوری که در این گفتمان توده مردم به ویژه مردم حاشیه در مقابل متن، روستایی در برابر شهری، پیرامون در برابر مرکز می باشند.

قاسمی سیانی و همکاران (۱۳۹۵) در مقاله "واکاوی و تحلیل جامعه شناختی انتخابات ریاست جمهوری در ایران" بر اساس نظریه پیش روی محرومین آصف بیات بیان می کنند که روند نوسازی

اقتصادی دوره هاشمی منجر به شکل‌گیری طبقه متوسط جدیدی شد که دوم خرداد را رقم زد. اما این طبقه در مواجهه با چالش‌های دوره اصلاحات رو به انفعال رفت. گرایش طبقات محروم جامعه به وعده‌های آرمان‌گرایانه، به عنوان خروجی انفعال طبقه متوسط، پیروزی احمدی‌نژاد را در پی داشت.

### ۳- مبانی نظری

#### توسعه به مثابه آزادی از رویکرد آمارتیا سن<sup>۱</sup>

در بحث نظری پژوهش، به تعابیر کلیدی آمارتیا سن در حوزه توسعه، آزادی و انواع آن و ارتباط میان آنها و مفهوم عدالت‌نگاهی اجمالی داریم.

۳-۱- توسعه ۲: از دیدگاه آمارتیا سن به مفهوم گسترش آزادی‌های ۳ اساسی است. نیل به توسعه درگرو رفع تنگناهای عمده ناآزادی‌های موجود است. (سن، ۱۳۹۶: ۱۱۴) در توسعه به مثابه آزادی، آزادی هم به منزله هدف اولیه و هم ابزار اصلی توسعه مد نظر قرار می‌گیرد. یعنی علاوه بر اینکه توسعه از نقش‌آزادی برخوردار است، بر غنی‌کردن زندگی افراد نیز نقش مهمی داشته و بر این اساس توسعه عبارت است از فراگرد توسعه انتخاب انسان‌ها در فضای اجتماعی قابلیت‌ها با هدف رسیدن به زندگی بهتر. (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸: ۳۱)

مبحث توسعه یکی از مهمترین مولفه‌های مورد نظر آمارتیا سن در مفهوم آزادی است که وجه اشتراک موضوعی با پژوهش حاضر دارد. به تعبیر سن، آزادی همان نقش‌آفرینی افراد جامعه تحت تاثیر فرصت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است که به توسعه می‌انجامد. به عبارت دیگر آزادی و توسعه مکمل یکدیگرند. به طوری هر یک از آزادی‌های پنج‌گانه (سیاسی، تسهیلات اقتصادی، فرصت‌های اجتماعی، نظام حمایتی و تضمین شفافیت) به صورت حلقه‌های متصل به هم برای نیل به توسعه می‌باشد. (سن، ۱۳۹۶: ۲۹)

"آمارتیا سن" برنده جایزه نوبل در سال ۱۹۹۸ توضیح می‌دهد که چگونه به رغم افزایش ثروت در جهان هنوز میلیون‌ها نفر در کشورهای فقیر و ثروتمند از نعمت آزادی محرومند. به طوری که حتی اگر به صورت فیزیکی برده نباشند، از آزادی اساسی محرومند و به گونه‌ای در فقر اقتصادی،

۱ Amartya Sen

۲ Development

۳ Freedom

محرومیت اجتماعی و ظلم سیاسی و یا اقتدارگرایی فرهنگی قرار دارند. هدف اصلی توسعه، بسط و گسترش آزادی بعنوان هدف نهایی برای انسان است. نهادهای اجتماعی مانند احزاب سیاسی، مجالس قانون گذاری، رسانه ها و بازار که خود ملهم از ارزشها هستند، از طریق پیشبرد آزادی فردی در فرایند توسعه نقش مهمی دارند. بدین ترتیب ارزش ها، نهادها، توسعه و آزادی به طور تنگاتنگی به یکدیگر مرتبط بوده و سن آنها را با چارچوبی تحلیلی به هم ربط می دهد.

دیدگاه نظری آمارتیا سن، تلاشی است جهت درک و بازبینی ساختار به هم پیوسته آزادی ها در راستای تحقق توسعه و توجه به اعتلای آزادی های فردی و تعهد اجتماعی، به عنوان اصل سازمان دهنده ای که تمام این اجزا را در یک کلیت جامع در جای خود قرار می دهد.

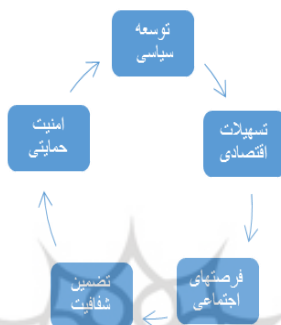
**۲-۳- توسعه حمایتی:** برای جلوگیری از سقوط گروه های آسیب پذیر جمعیت به بینوایی و فقر و ابتلا به گرسنگی و مرگ به امنیت حمایتی نیاز داریم. گستره امنیت حمایتی هم شامل ترتیبات سازمانی مانند پرداخت به بیکاران، کمک های قانونی به تهیدستان و هم دربرگیرنده ترتیبات موردی مانند پیشگیری از بیکاری یا ایجاد اشتغال در فوریت ها برای تامین درآمد نیازمندان می باشد. (سن، ۱۳۹۶: ۱۵۲)

در باب اهمیت نظام حمایتی، همین بس که سن اظهار می دارد عنصر اساسی داعیه های مربوط به برقراری مردم سالاری، میزان عدالت ورزی حکومت های مدعی آزادی است. وی تصریح می کند که کارکرد محوری مردم سالاری تامین امنیت و حمایت از انسانهای آسیب پذیر است. (مومنی، ۱۳۸۶: ۱۷۳)

**۳-۳- عدالت:** در واقع کار مهم و ماندگار آمارتیا سن این است که به نزاع چند هزار ساله آزادی و عدالت خاتمه داد. آزادی، عدالت را در خودش دارد و عدالت هم نوعی آزادی است. آزادی بشر مستلزم آن است که بخشی از احتیاجات او تامین شود. عدالت ایجابی همان تضمین قابلیت هاست، که فرصت انتخاب آزادی را می دهد. در واقع دادن قابلیت ها ایجاد آزادی مثبت و حذف محدودیت ها به معنای نفی آزادی سلبی است.

از نظر آمارتیا سن هدف اصلی فقط حداکثر کردن ثروت و درآمد نیست. همان طور که ارسطو بیان کرده ثروت به خودی خود برای دستیابی به اهداف دیگر مفید است. به دلیل مشابهی رشد اقتصادی را نمی توان به عنوان هدف نهایی مورد مطالعه قرارداد. بر این اساس توسعه بیشتر با ارتقای زندگی و آزادی ها مرتبط است. (سن، ۱۳۹۴: ۲۹)

۳-۴- **فقر و قابلیت:** از نظر آمارتیا سن فقر را باید جلوه‌ای از سلب قابلیت‌های اساسی دانست، نه پایین بودن درآمد که معیار اساسی مشخص کردن فقر شناخته شده است. دیدگاه فقر توانمندی‌ها، البته این عقیده را که درآمد پایین به وضوح یکی از علل عمده فقر است، نفی نمی‌کند. زیرا فقدان درآمد می‌تواند علت اصلی محرومیت افراد از توانمندی‌ها باشد. (سن، ۱۳۹۶: ۲۰۵) فقر به مثابه محرومیت از قابلیت‌ها تعبیر می‌شود. به عبارتی فقر یک موضوع محرومیت قابلیت است و نه تنها در سطوح اقتصادی که باید در تحلیل‌های اجتماعی و سیاسی نیز به آن توجه داشت. (راغفر، ۱۳۸۲: ۲۳۰)



شکل ۱: ارتباط به هم پیوسته آزادی‌های پنج‌گانه آمارتیا سن

۳-۵- **آزادی:** از نظر آمارتیا سن همان نقش‌آفرینی افراد جامعه تحت تاثیر فرصت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی است. به عبارت دیگر آزادی و توسعه مکمل یکدیگرند. نقش هر یک از آزادی‌های پنج‌گانه (سیاسی، تسهیلات اقتصادی، فرصتهای اجتماعی، تضمین شفافیت و نظام حمایتی) به صورت حلقه‌های متصل به هم برای نیل به توسعه می‌باشد. (سن، ۱۳۹۶: ۲۹)

۳-۶- **آزادی‌های سیاسی:** اشاره به فرصت‌هایی دارد که مردم می‌توانند تصمیم بگیرند چه کسی و براساس چه اصولی باید حکومت کند. انتقاد از مسئولان، آزادی بیان و نشریات بدون سانسور و انتخاب بین احزاب مختلف امکان‌پذیر باشد. (سن، ۱۳۹۶: ۱۱۴)

۳-۷- **تسهیلات اقتصادی:** ناظر بر فرصت‌هایی است که افراد می‌توانند از منابع اقتصادی به منظور تولید، مصرف یا مبادله استفاده کنند. برخورداری‌های اقتصادی هر فرد با مالکیت و یا در اختیار داشتن منابع و شرایط مبادله از قبیل قیمت‌های نسبی و عملکرد بازار تعیین می‌شود. (سن، ۱۳۹۶: ۱۵۱)

۳-۸- **فرصت‌های اجتماعی:** ترتیباتی مانند آموزش، بهداشت و درمان که برای امور تاثیرگذار بر آزادی‌های اساسی افراد از نظر مشارکت فعال‌تر و موثرتر در فعالیت‌های اقتصادی و سیاسی اهمیت

دارد. (سن، ۱۳۹۶: ۱۵۱)

۳-۹- تضمین شفافیت: به درجه آشکاری اموری مانند آزادی مراوده متقابل متکی به ضمانت های آشکار اشاره دارد. به طوری که اعتماد طرفین با عدم شفافیت تحت تاثیرات منفی قرار گیرد. (سن، ۱۳۹۶: ۱۵۲)

#### ۴- روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس چارچوب روشی اجتماع گرایی<sup>۱</sup> می باشد. رهیافت اجتماع گرایی از جمله رهیافت های سستی در علوم اجتماعی و یکی از رهیافت های مسلط بر مناظره دهه هفتاد میلادی در نظریه سیاسی هنجاری بوده است.

اجتماع گرایان نسبت به روشی که طرفداران اخلاق معطوف به وظیفه اصرار می ورزند که از طریق آن ( اصول جهان شمول عدالت) باید پیگیری خیر و منفعت دسته جمعی را محدود سازد یا مرزهایی برای آن قرار دهد، تردید روا می دارند. به نظر ساندل زندگی مشترک یک اجتماع می تواند این ابهام را کاهش داده و اجازه دهد که برخی فهم های مشترک از خود میان مردم ظهور یابد. در نظر ساندل لیبرال ها امر خوب را کم ارزش می دانند. زیرا تعریف آن را به محاسبه افرادی که در راستای نفع شخصی خود کار می کنند، وا می گذارند. (مارش و استوکر، ۱۳۸۴: ۶۰)

آمارتیا سن نیز معتقد است که دولت در کنار وظیفه حمایت از افراد جامعه، موظف به فراهم کردن وسایل لازم، تربیت شهروندان خوب و با فضیلت می باشد.

#### ۴-۱- اشتراکات رویکرد آمارتیا سن و اجتماع گرایی:

##### ۴-۱-۱- تاکید آمارتیا سن بر شهروند مسئول و اجتماع گرایان بر فرد وضعیت مند

سن با برقراری ارتباط میان مسئولیت و آزادی آن را رابطه ای دوجانبه دانسته و معتقد است هیچ کس بدون برخورداری از آزادی و توانمندی لازم برای انجام کار نمی تواند مسئول انجام آن باشد. به طوری که می گوید: «ما بعنوان مردمانی که با یکدیگر زندگی می کنیم، نمی توانیم خود را از این تفکر رها کنیم که اتفاقات مخوفی که در پیرامون مان رخ می دهد، در اصل و اساس مربوط به خود ماست، این ها مسئولیت های ماست. گرچه ممکن است مسئولیت دیگران نیز باشد» (سن، ۱۳۹۶: ۵۲۳)

اجتماع گرایان بحث خود را با انتقاد از مفهوم لیبرالی فردا شروع می‌نمایند. آنها معتقدند که خود فردی شده لیبرالیسم فقط در جایی مسلط است که پیوندهای اجتماعی ۲ از بین رفته‌اند و افراد خود را منزوی، سرگردان و بدون هدف می‌یابند.

اجتماع گرایان چنین فرد گرایی را غیر مطلوب دانسته و ترجیح می‌دهند از "فرد وضعیت مند" ۳ صحبت نمایند. فردی که در دل یک اجتماع قرار دارد و به وسیله تعلقات و فهم مشترک خود که زندگی اجتماعی را شکل می‌دهد، تعریف می‌شود. (مارش و استوکر، ۱۳۸۴: ۵۹)

#### ۴-۱-۲- خیر و منفعت دسته جمعی

نکته مهم در دیدگاه آمارتیاسن جایگاه محوری انسان در توسعه است. به طوری که آزادی فردی با تاثیرات اجتماعی مسئولانه پیوند مستقیم دارد. افراد در عین پرداختن به علائق و زندگی شخصی خویش به ارزش های اجتماعی نیز پایبندند. لذا سن به عنوان یکی از اولین کسانی است که به مقوله اقتصاد و سیاست جامعه ای اخلاقی به تن کرد.

متفکران اجتماع گرا معتقدند که تقدم حق بر خیر موجب فساد در جامعه و حکومت می‌شود. جامعه ای که افراد آن دل بخواهانه زندگی می‌کنند و حکومتی که دل بخواهانه حکمرانی می‌کند. جامعه ای که از عدالت دور است و فضیلت اخلاقی در آن اولویت نیست، چنین جامعه ای به سمت خشونت خواهد رفت. در واقع لیبرالیسم از آموزه فرد انسانی مستقل و خود مختار به تقدم حق بر خیر می‌رسد. نظریه های قائل بر تقدم حق، نظریه هایی هستند که بنیاد یا جنبه هایی از بنیاد نظریه سیاسی خود را به حقوق خاص افراد اختصاص می‌دهند و در مقابل، مقام مشابهی برای اصل تعلق و تکلیف قائل نیستند. (تیلور، ۱۳۹۳: ۱۱۳)

#### ۴-۱-۳- تاکید بر رویکرد حمایتی دولت در جامعه

سن به وظیفه دولت در ایجاد بستر مناسب برای فراهم کردن آزادی بیان و عمل تاکید داشته و می‌گوید «اگر دولتها به حمایت مردم در انتخابات نیازمند باشند، این انگیزه را دارند که به خواسته هایشان گوش فرا دهند و به انتقادهایشان توجه کنند.» آمارتیاسن انگیزه دولت و دولتمردان را ارائه خدمت به مردم می‌داند. وی در بحث دولت با تاکید بر دولت مردم سالار می‌گوید: «هرگز در هیچ

۱ Individual Self

۲ Social Links

۳ Situated Self

کشور آزاد برخوردار از دولت دموکراتیک و مطبوعات آزاد هیچ نوع قحطی مهمی روی نداده است». (سن، ۱۳۹۶: ۲۸۰)

اجتماع گرایان که بخش عمده ای از دفاع خود از دولت را در مقابل لیبرال ها و بی طرفی در مقابل آزادی فردی بیان کرده اند، بر این باورند که درک ذاتا فردگرایانه ای که لیبرالیسم از خویشتن ارائه می دهد، خودآگاهی واقعی ما را از این مفهوم در بر نمی گیرد. چرا که ما با توجه به پیوندها و روابط اجتماعی مان درباره خود می اندیشیم. بنابراین برخلاف مباحث لیبرالیستی، افراد ضرورتا دارای چیزی به منزله برترین منفعت که با توجه به آن راه زندگی خود را انتخاب کنند، نیستند. آنها فقط از طریق دیدگاه های موقعیت مند اجتماعی به درک و فهم اندیشمندانه از منفعت خود می رسند و از این رو به نظر اجتماع گرایان دخالت دولت در امور سیاسی و اجتماعی امری ضروری است (زائری ۱۳۸۴: ۴۴۵)

در واقع اجتماع گرایان در نقد گزاره بی طرفی دولت در اندیشه لیبرال معتقدند که دولت نه تنها وظیفه حمایت از افراد جامعه را بر عهده دارد، بلکه موظف است با فراهم آوردن وسایل لازم، شهروندان خوب و با فضیلت تربیت کند. به عبارت دیگر توسعه ادراک اخلاقی و درست کاری از وظایف اولیه دولت محسوب می شود. به طوری که دولت نقش فعال و مداخله کننده برای دفاع از جامعه و ارزشهایش بر عهده دارد. (جاویدی و مهر محمدی، ۱۳۸۵: ۲۸)

بنابر آنچه از سنجه های مورد نظر سن از توسعه بیان شد، تاکید بر مولفه هایی همچون شهروندی فعال، تاکید بر خیر و منفعت دسته جمعی، نقد دولت بی طرف و لزوم رویکرد حمایتی آن، به لحاظ روشی آمارتیا سن را در گروه اجتماع گرایان قرار می دهد.

##### ۵- جاذبه گفتمان احمدی نژاد: عدالت

گفتمان احمدی نژاد را به اسامی مختلف نام گذاری کرده اند. از جمله گفتمان عدالت اجتماعی و اصول گرایی نو محافظه کار، راست رادیکال، اصول گرایی عدالت محور و... که با بهره گیری از نارسایی ها و کاستی های گفتمان پیشین و نشان دادن توان دسترسی بالا از خود توانست به گفتمان چیره و پر جنجال در پهنه سیاسی تبدیل شود.

دولت احمدی نژاد با سه اولویت اساسی بیکاری، مسکن و ازدواج روی کار آمد و برپایه چهار اصل عدالت اجتماعی، مهرورزی، خدمت رسانی به مردم و توسعه همه جانبه کشور تشکیل شد. (ایزدی و رضایی پناه، ۱۳۹۲: ۶۵)

آنچه محورهای برجسته تبلیغاتی گفتمان او را شکل داد، مولفه‌هایی همچون دولت اسلامی، دگرگونی در بیت المال، ساده زیستی، رویارویی با فساد و تبعیض، مبارزه با مافیای اقتصادی، عدالت محوری، بازگشت دولت به مردم، تاکید بر توسعه اقتصاد اسلامی، انتقاد از نظام بانکی، تمرکز زدایی، ایستادگی در برابر تهاجم فرهنگی و در نهایت آوردن پول نفت بر سر سفره‌های مردم بود. (تاجیک و روزخوش، ۱۳۸۷: ۱۰۹)

در واقع وی از آن رو پیروز شد که توانست طبقات سنتی پایین و متوسط را با شعارهای جذاب و مردم‌پسند جذب نموده، خود را از محافظه کاران سنتی که در نظر مردم کار چندانی برای توده‌ها انجام نداده بودند، متمایز سازد. به علاوه احمدی نژاد نهایت استفاده را از فقری که طی سالیان متمادی در مردم به خاطر وجود فساد در بین بسیاری از دولتمردان ایجاد شده بود، برد. (163:

(Ehteshami and Zweiri, 2007)

احمدی نژاد با تاکید بر تشکیل دولت پاک و مفهوم عدالت، توانست گوی سبقت را از سایر رقبا گرفته و قدرت را در یک دوره زمانی ۸ ساله به دست آورد.

#### ۵-۱- دیدگاه احمدی نژاد از عدالت

هنگامی که شعار توسعه سیاسی نتیجه مطلوبی دربرداشت و نتوانست جامعه را به ارزش‌های دموکراتیک نزدیک‌تر کند و از سوی دیگر بنا به نگاه خاص نخبگان سیاسی دوره خاتمی، توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی چندان مورد توجه قرار نگرفت، شرایط برای بازگشت به شعار توسعه اقتصادی و عدالت اجتماعی فراهم شد. این بار نوبت به دولت آقای احمدی نژاد رسید که عدالت اجتماعی و شعارهایی چون مبارزه با فقر، فساد، تبعیض، نابرابری و بازگشت به اسلام را بر توسعه سیاسی ترجیح می‌دهد. (جعفرپورکلوری، ۱۳۸۹: ۲۳۰)

می‌توان اذعان داشت که در آن شرایط زمانی، با توجه به دستاورد دولت اصلاحات در موضوع آزادی، شعار عدالت جاذبه قوی‌تری نسبت به شعار آزادی یافته بود. در واقع تکرار بیش از حد شعار آزادی بدون تحقق الزامات آن منجر به ایجاد حس بی‌وزنی و کم‌فروغی در جامعه شد. مهم‌تر این که نتیجه و دستاورد شعار آزادی برای جامعه به ویژه توده مردم چندان ملموس نبود. اما شعار عدالت مفهومی از یک سو تازه و با طراوت و از طرفی ریشه در خواسته‌های عینی جامعه داشت و با خود پیامدهایی عملی را نوید می‌داد.

احمدی نژاد خود را رئیس جمهوری متمایل به بازگشت به مفهوم انقلابی مستضعفین به مردم ایران

معرفی کرد. که البته در این نگاه کارگران را در مقوله ای گسترده تر، انسان هایی پر جنب و جوش و سرزنده نامید. (Morgana,2009:156)

احمدی نژاد در سال ۱۳۸۴ در شرایطی بر مسند ریاست نهم جمهوری اسلامی ایران تکیه زد که بسیاری از تحلیل گران شعارهای انتخاباتی او را تکرار اندیشه های مکتبی و ایدئولوژی انقلابی ابتدای دهه ۶۰ می دانستند. (قریشی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۳)

دولت نهم پیام تحول زایی را در عرصه داخلی و خارجی ارائه کرد. در عرصه داخلی تقویت باورها و کارآمد کردن مبانی ارزشهای دینی در حل و فصل مشکلات سیاسی و اقتصادی و نگاه عدالت محورانه به موضوعات مختلف را در دستور کار خود قرار داد. (جوانزاد، ۱۳۹۲: ۸۶)

دیدگاه ها و سیاست های اقتصادی احمدی نژاد در ارتباط با عدالت را می توان در چند بعد بررسی کرد:

اول اینکه وی باور داشت توزیع فرصت ها و ثروت اقتصادی قبل از روی کار آمدنش غیر عادلانه بوده است. به طوری که این مساله در مناطق توسعه نیافته کشور بیشتر نمایان می باشد. در واقع همین باور، انگیزه اصلی سفرهای استانی وی هر ۲۳ روز یک بار به مناطق دور دست می باشد. در این سفرها بر ارائه وام و پروژه های سرمایه گذاری در شهرهای کوچک تاکید داشت.

دوم، احمدی نژاد معتقد بود مردم باید از عواید نفت که دست دولت را می گرفت، برخوردار می شدند. تحقق این امر از طریق توزیع سهمی از مزایای دولت میسر می باشد.

سوم، احمدی نژاد در ارتباط با فساد و شرایط اقتصادی ناعادلانه، روسای جمهور قبل از خود را دخیل می دانست. به عبارتی اصلاحات صورت گرفته مانند خصوصی سازی و تغییر قیمتها از سوی آنها را صرفاً برای گروه کوچکی از سرمایه گذاران قدرتمند مناسب می دانست که منجر به انحصار قدرت مالی و بلکه سیاسی در این گروه شده است.

چهارم، اینکه احمدی نژاد ایدئولوژی های اقتصادی غربی اعم از چپ و راست را بیگانه و نامناسب با شرایط اقتصادی کشور تلقی می کرد. بر این اساس اصلاحات اقتصادی صورت گرفته توسط هاشمی را نوعی پیروی و بد انگاری از ایدئولوژی های اقتصادی غربی می دانست.

و بالاخره این که وی از پذیرش نظریات کارشناسی حتی از سوی مشاوران نزدیک خود درخصوص عواقب تورمی توزیع پول در میان اقشار مردم طفره رفت و با کم توجهی به برنامه توسعه پنج ساله و ادغام سازمان برنامه و بودجه و قرار دادن آن در سطح یکی از معاونت های خود واکنش منفی نشان

داد. (Habibi, 2013:3)

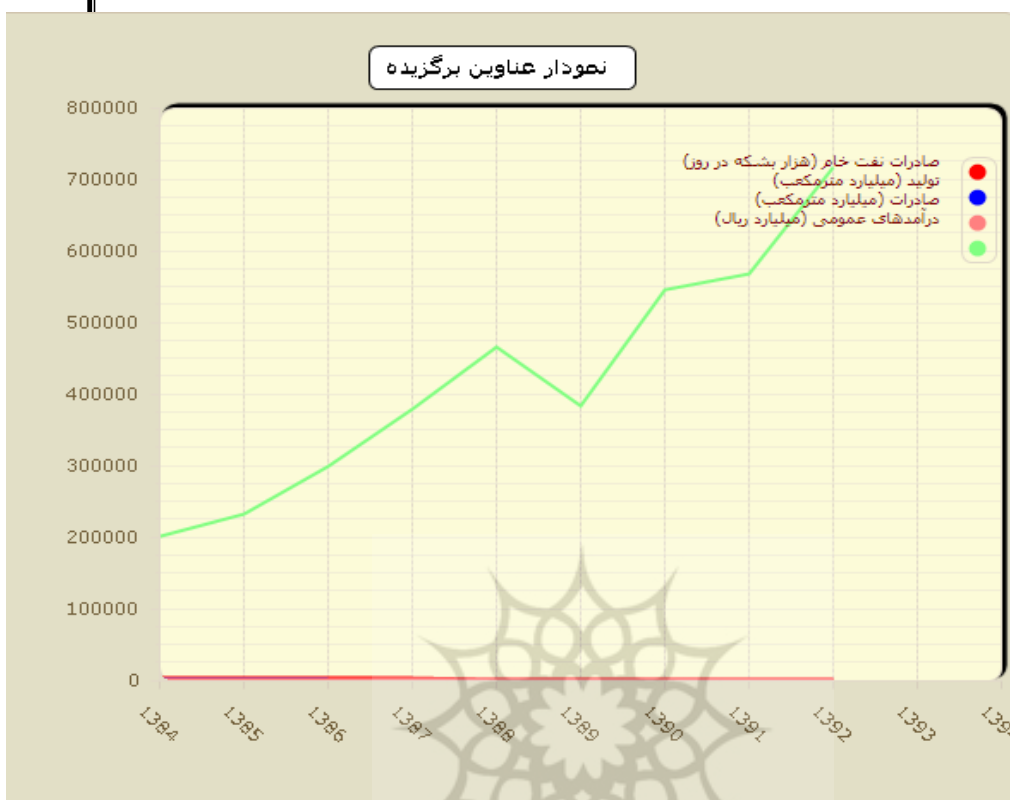
#### ۶- درآمد نفتی در دولت احمدی نژاد

از مهمترین تحولات دولت احمدی نژاد می‌توان به طرح سهام عدالت، مسکن مهر و طرح هدفمندی یارانه‌ها، اشاره کرد. قبل از پرداختن به این موضوع، نگاهی به وضعیت اقتصادی دولت هم زمان با روی کار آمدن احمدی نژاد داریم.

احمدی نژاد در حالی دولت را بدست گرفت که درآمد نفت پیوسته رو به افزایش بود. به طوری که در سال ۱۳۸۴ از محل صادرات نفت و گاز (بدون احتساب درآمد پتروشیمی) حدود ۵۳ میلیارد دلار درآمد کسب کرد. این در حالی است که خاتمی در سال نخست ریاست جمهوری خود، تنها ۱۵ میلیارد دلار درآمد داشته و کل درآمد نفت و گاز دولت اول خاتمی ۶۶ میلیارد دلار بود. همین تفاوت باعث شد که وی بارها و به ویژه در انتخابات سال ۱۳۸۸ عملکرد اقتصادی دولت خود را با دولت اول خاتمی مقایسه کند، بدون این که اشاره ای به قیمت صعودی نفت داشته باشد. (سرزعی، ۱۳۹۶: ۱۲۹)

جدول زیر برگرفته از آمار بانک مرکزی، میزان درآمد دولت احمدی نژاد طی سالهای ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ را نشان می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



اطلاعات سری زمانی داده های اقتصادی - بانک مرکزی<sup>۱</sup>

درآمد نفتی که سرزیم از آن به گرد باد درآمد نفت تعبیر می کند، در واقع منبع اصلی درآمد دولت احمدی نژاد بود. به دلیل افزایش درآمدهای نفتی، وی قادر شد وعده های انتخاباتی خود مبنی بر آوردن درآمدهای نفتی بر سر سفره مردم و رفع محرومیت های اجتماعی و اقتصادی را برآورده کند

و در این شرایط نیازی به سرمایه گذاری خارجی نداشت. (Pesaran,2011:171)

صادرات نفت، دولت احمدی نژاد را قادر کرد که نرخ مبادلات اقتصادی را با واردات ارزان قیمت همچنان حفظ کند که در نهایت به کساد تولید و بحران اشتغال داخلی منجر شد. (Salehi

Isfahani,2019:8)

هم زمان با اقبال احمدی نژاد در جلب آرا و رسیدن به قدرت، شانس قدرت اقتصادی ناشی از

<sup>۱</sup> <https://tsd.cbi.ir/Display/ShowChart.aspx>

فروش نفت نیز با او همراه بود. به طوری که وضعیت مطلوب درآمدهای نفتی در ۱۳۸۵ از ۷۰ دلار برای هر بشکه تجاوز نمود. صادرات نفت و گاز ایران از ۱۵/۷۴ میلیارد دلار در ۱۳۷۶ به بیش از ۳۶ میلیارد دلار در ۱۳۸۳ افزایش یافت. درآمدهای نفتی در سال ۱۳۸۴ به یک رکورد دست یافت و به حدود ۵۰ میلیارد دلار رسید که ۳۵ درصد بیش از سال قبل از آن بود.

در این سال دولت ۱۰ میلیارد دلار نیز از محل صادرات غیر نفتی به دست آورد. این در حالی بود که در سال ۱۳۷۶ مجموع درآمدهای ارزی نفتی و غیر نفتی ایران ۱۰ میلیارد دلار بود. در مجموع توازن پرداخت ها و ذخایر ارزی بین المللی ایران نیز تحت تاثیر قیمت های بین المللی نفت در سال قبل از انتخاب احمدی نژاد در وضعیت مطلوبی قرار گرفت. در سال ۱۳۸۳ ورود سرمایه خارجی از خروج سرمایه سبقت گرفت و مجموع حساب سرمایه ایران مازاد ۵/۶ میلیارد دلاری را نشان می دهد. در نتیجه توازن پرداخت ها در ۱۳۸۳ با ۹/۶ میلیارد دلار به بالاترین سطح خود در سه سال گذشته رسید. (Farzanegan, 2009:11)

## ۷- سیاست های حمایتی احمدی نژاد

### ۷-۱- سهام عدالت

دولت نهم در بهمن ماه ۱۳۸۴ آیین نامه اجرایی افزایش ثروت خانوارهای ایرانی را با هدف انتقال بخشی از مالکیت دولت به اقشار آسیب پذیر به نام سهام عدالت تصویب کرد. تا اردیبهشت سال ۱۳۸۸ حدود ۲۲/۵ میلیون نفر مشمول دریافت سهام عدالت شدند. مشمولان مرحله اول، به تفکیک نهادهای حمایتی شامل سازمان بهزیستی ۸۵۱۹۲۳ نفر، کمیته امداد امام ۳۲۴۸۷۱۰ نفر، سایرین ۴۲۸۸۳۰ نفر بودند. همچنین مشمولان مرحله دوم یعنی روستائیان و عشایر ۴۶۱۲۴۰۸ ( تا سال ۱۳۸۸)، مشمولان مرحله سوم کارکنان دولت و سایر کارمندان و بازنشستگان که حدود ۱۲/۵ میلیون نفر را تشکیل می دادند. (علوی، ۱۳۸۸: ۲۰)

برآوردها حاکی از آن است که توزیع سهام عدالت در میان روستائیان به مراتب بیشتر از شهرنشینان بوده است. به همین نسبت میزان بهره مندی استان های محروم از سهام عدالت نسبت به استان های برخوردار به مراتب بالاتر بوده است. به طوری که در جدول زیر تهران با ۲۷/۵ درصد کمترین و

خراسان جنوبی با ۸۴ درصد بیشترین نسبت برخورداری را نشان می دهند.

جدول میزان بهره مندی برخی از استان های برخوردار و محروم از سهام عدالت

| استان          | تهران | اصفهان | قزوین | ایلام | کهگیلویه | خراسان جنوبی |
|----------------|-------|--------|-------|-------|----------|--------------|
| درصد بهره مندی | ۲۷/۵  | ۴۲     | ۵۱    | ۷۵    | ۷۹       | ۸۴           |

(حاتمی و کلاته، ۱۳۹۳: ۱۳)

در واقع سهام عدالت شکلی از پرداخت تدریجی دولت به افراد کم درآمد و گروه های محروم بود که واجد شرایط دریافت سوبسید دولتی بودند. از جمله این افراد می توان به خانواده های محروم، کشاورزان بیکار و کارگران بازنشسته اشاره نمود. در تلاش برای کنترل فرایند خصوصی سازی، دولت دریافت کنندگان سهام را از فروش آن تا ۱۰ سال محروم کرد. این در حالی است که سهام عدالت در طول سالهای اخیر نسبت به تورم، ارزش واقعی خود را از دست داد. ۱.

#### ۷-۱-۱-آسیب شناسی طرح سهام عدالت

از جمله چالش های سهام عدالت، می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

دستیابی به هدف اصلی طرح: توانمندسازی مالی قشر محروم

تضعیف روابط دولت و شهروندان

آثار تورمی سهام عدالت

شناسایی مناسب افراد مشمول طرح<sup>۲</sup>

واقعیات اقتصادی گویای این مطلب است که برخی از پیامدهای منفی اعطای سهام عدالت خود را به شکل نارضایتی افراد مشمول که محروم قرار گرفته اند، نشان داده و بارها منجر به دعوت از وزیر و رئیس سازمان هدفمندی یارانه ها به کمیسیون های تخصصی مجلس گردیده است.

<sup>۱</sup> <https://doublethink.institute/the-injustice-of-justice-shares/June 18, 2019>

<sup>۲</sup> <http://ipo.ir>

## ۷-۲- طرح مسکن مهر

دولت نهم دخالت در حوزه مسکن را در دستور کار خود قرار داد و طرح مسکن مهر را تدوین نمود. این طرح گروه‌های هدف خود را در میان دهک‌های درآمدی ۱ تا ۵ تعریف نمود که نشان‌گر حمایت دولت از طبقات کم‌درآمد و فرودست در بخش مسکن بود. چنین حمایتی در مقیاس مکانی یعنی شهری و روستایی بودن نیز مشاهده می‌گردد. چنان‌چه در جدول پایین ملاحظه می‌شود، درصد بهره‌مندی جمعیت روستانشین از مسکن مهر تقریباً چهار برابر بیشتر از جمعیت شهرنشین است.

جدول - درصد بهره‌مندی خانوارهای شهری و روستایی از مسکن مهر

| مکان  | تعداد خانوار | واحد در نظر گرفته شده برای ساخت | درصد بهره‌مندی به جمعیت شهری | درصد بهره‌مندی به جمعیت روستایی |
|-------|--------------|---------------------------------|------------------------------|---------------------------------|
| شهر   | ۲۱۱۸۵۶۴۷     | ۲۲۰۰۰۰۰                         | ۱۰/۳۴٪                       |                                 |
| روستا | ۵۷۴۴۶۱۴      | ۲۲۰۰۰۰۰                         |                              | ۳۸/۲۹٪                          |

(حاشی و کلاته، ۱۳۹۳: ۱۶)

طرح مسکن مهر ابتدا در قالب بند ۶ تبصره قانون بودجه سال ۱۳۸۶ آغاز شد و سپس بر مبنای قانون ساماندهی و حمایت از تولید و عرضه مسکن، به صورت پیوسته در دستور کار قرار گرفت. البته ذکر این نکته نیز ضروری است که این طرح که در حقیقت شامل اجاره بلند مدت زمین جهت احداث مسکن است، در طرح جامع مسکن نیز پیشنهاد شده بود. در زمان طرح ایده مسکن مهر، کشور با ۱۰۰۰۰۰۰ واحد کسری مسکن مواجه بود. به این معنا که آمارها نشان می‌داد ۲۱۰۰۰۰۰۰ خانوار در کشور حضور دارد ولی تنها ۲۰۰۰۰۰۰۰ میلیون خانه موجود است. طرح اولیه وزارت مسکن آن بود که با توجه به توان مالی ۱۰۰۰۰۰۰ واحد مسکونی بسازد. وقتی این طرح به رئیس جمهور عرضه شد، او این عدد را به ۱۰۰۰۰۰۰ واحد افزایش داد تا به یک باره مشکل کمبود مسکن حل شود. با شروع ثبت نام مسکن مهر بیش از ۲۲۰۰۰۰۰ نفر نام نویسی کردند. در دولت احمدی

نژاد ساخت ۲۱۳۰۰۰۰ واحد مسکونی آغاز شد و از این تعداد یک میلیون واحد به افتتاح رسید که تنها ۴۰۰۰۰۰ واحد دارای انشعاب آب، فاضلاب، برق یا گاز بود. دولت روحانی با وجود بی اعتقادی به این طرح تا مرداد ۱۳۹۵ حدود ۷۰۰۰۰۰ واحد جدید را آماده افتتاح کرد و از آن زمان تاکنون حدود ۵۰۰۰۰۰ واحد دیگر برای ساخت باقی مانده است. (سرزیم، ۱۳۹۶: ۲۷۷)

از جمله نقاط ضعف این طرح می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ۱- "طراحی و ساخت مسکن و محیط پیرامونی" مانند روابط همسایگی، کیفیت طراحی و ساخت، کیفیت و نوع مصالح، مقاومت در برابر زلزله، معابر پیاده، فضای سبز و دفن زباله.
- ۲- "مکان موقعیت" فاکتورهای نظیر فاصله تا مرکز کار، تنجاس اجتماعی، تامین اشتغال در محل سکونت، دسترسی به حمل و نقل عمومی
- ۳- "تسهیلات و خدمات" مانند دسترسی به مراکز تجاری، آموزشی، بهداشتی و مراکز اداری
- ۴- "تجهیزات و تاسیسات زیر بنایی" مانند تمرکز امور ادارات آب، برق، گاز و مخابرات
- ۵- "تراکم و فضای شهری" که بیانگر عدم نظارت صحیح دولت وقت در تصمیمات پیمانکار می باشد.

(خلیلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۱)

در واقع مسکن مهر به لحاظ مالی وابسته به دولت بود، که با چاپ پول و اسکناس به افزایش نرخ تورم منجر شد. این طرح تاثیر قابل ملاحظه ای در سرخوردگی بخش خصوصی از حوزه مسکن داشت. با بحران اقتصادی بعد از تشدید تحریم بین المللی ۲۰۱۲، بخش مسکن با فقدان سرمایه خصوصی، به بحران و کساد کشیده شد.

(Ghods and the other, 2018:37)

با توجه به مطالعات صورت گرفته به نظر می رسد مسکن مهر در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و محیطی بسیار ضعیف عمل کرده و نه تنها به اهداف برنامه تامین مسکن مانند ایجاد سرپناه به تعداد کافی و تامین امنیت و آسایش برای ساکنان نرسیده، بلکه به آسیب های اجتماعی و در پی آن ایجاد بسترهای مناسب برای بروز بزهکاری نیز دامن زده است. به عبارت دیگر مسکن مهر این قابلیت را دارد که در آینده نزدیک به ناحیه ای جرم خیز تبدیل شود و در حالی که هنوز هزینه های تکمیل واحدهای این طرح به پایان نرسیده، باید منتظر سر برآوردن هزینه های جدید و سنگین تر از هزینه های معمول باشیم که همان مبارزه با بزهکاری است. (بابایی و قربان پور راسخ، ۱۳۹۳: ۵۱)

## ۷-۳- اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

طرح هدفمندی یارانه‌ها با اهداف مختلف از جمله کاهش نرخ بیکاری در سال ۲۰۱۲ شروع شد. بنا بر گزارش بانک مرکزی، کشور شاهد کاهش نرخ بیکاری از ۱۳/۶ درصد در سال ۲۰۱۰ به ۱۱/۱ درصد در سال ۲۰۱۲ بوده است. بر اساس مرکز آمار ایران، کارکنان بخش خدمات سهم بیشتری در نیروی کار کشور با ۴۷/۸ درصد داشته، بعد از آن بخش صنعت با ۳۱/۸ درصد و کشاورزی با ۲۰/۴۰ درصد می‌باشد. سایر یافته‌ها بیان‌گر آن است که تا جولای ۲۰۱۲ نرخ بیکاری در بخش صنعت بصورت غیر رسمی حدود ۳۵٪ اوج گرفته که بدلیل ناتوانی کارخانجات از واردات لوازم و کالاهای اولیه بر اثر تحریم بوده است، به طوری که مجبور به اخراج کارگران نیز شده‌اند.

(Bazoobandi, 2012: 20-21)

نگاهی به آمارهای بانک مرکزی در مورد میزان یارانه‌های تخصیصی به کالاهای اساسی و نهاده‌های کشاورزی نشان می‌دهد در سال ۸۳ بالغ بر نزدیک به ۳ هزار میلیارد تومان یارانه از سوی دولت پرداخت شده است. اما به ناگهان می‌بینیم در سال ۸۴ و با اجرای قانون تثبیت قیمت‌ها این یارانه به رقمی معادل ۵,۲ هزار میلیارد تومان افزایش یافته است در نهایت در سال ۱۳۸۷ یعنی سال پایانی فعالیت دولت نهم این یارانه به رقمی معادل ۸,۵ هزار میلیارد تومان رسیده یعنی در دوره‌ای حدود ۵ ساله یارانه کالاهای اساسی بیش از ۳ برابر شده است.<sup>۱</sup>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی



هدفمندی یارانه ها در دی ماه ۱۳۸۸ به شکل قانون درآمد و دولت را مکلف ساخت، قیمت حامل های انرژی را اصلاح و تا ۵۰ درصد درآمدهای ناشی از این اصلاح قیمت ها را در قالب پرداخت های انتقالی مستقیم هزینه نماید. هدفمندی یارانه ها از حیث مکانی بیشتر به نفع مناطق روستایی تا شهری بوده است. چنانچه در جدول پایین ملاحظه می شود، در حالی که در مناطق شهری تنها دو دهک از شهرنشینان از هدفمندی یارانه ها منتفع شده اند، این میزان برای روستائیان ۷ دهک بوده است. به این ترتیب جمعیت روستایی کشور حدود ۳/۵ برابر بیشتر از مناطق شهری از هدفمندی یارانه ها منتفع شده است.

جدول ۱۰- ترکیب جمعیت منتفع از طرح هدفمندی یارانه ها

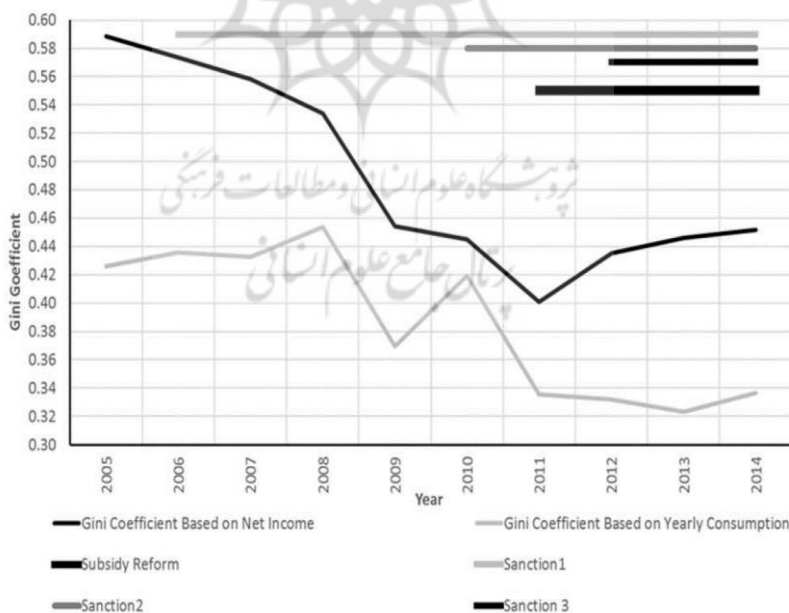
جمعیت / ۱۳۹۰ / درصد از کل جمعیت / دهکهای منتفع / جمعیت منتفع

|              |          |      |   |          |
|--------------|----------|------|---|----------|
| نقاط شهری    | ۵۲۴۷۳۱۹۰ | ٪۷۱  | ۲ | ۱۰۴۹۴۶۳۸ |
| نقاط روستایی | ۲۲۴۸۸۵۱۰ | ٪۲۹  | ۷ | ۱۵۷۴۱۹۵۷ |
| کل کشور      | ۷۴۹۶۱۷۰۲ | ٪۱۰۰ | - | -        |

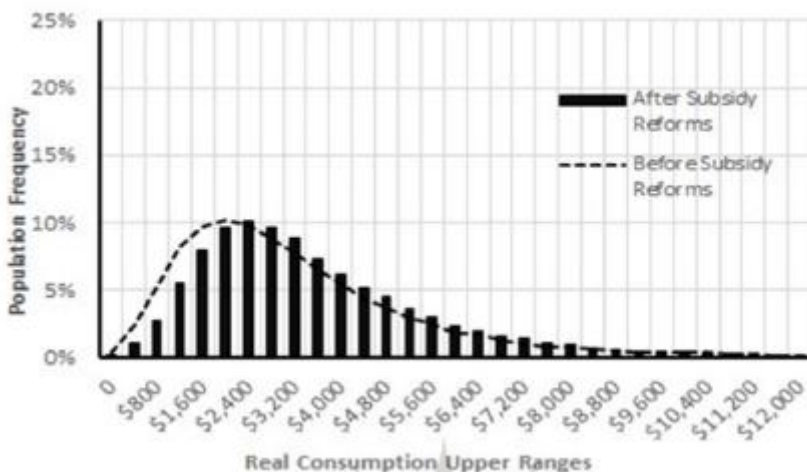
(حاتمی و کلاته، ۱۳۹۳: ۱۸)

بر اساس مطالعات انجام شده در بررسی تاثیر اصلاحات یارانه ای بر نابرابری هزینه و درآمد در ایران ، ضرایب جینی نشان می دهد که هرچند از ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۱ نابرابری درآمد بهبود یافته ، نابرابری هزینه در سال های ۲۰۰۸، ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ در مقایسه با سال های قبل افزایش یافته است. همچنین در سال های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ ضریب جینی درآمد و هزینه با افزایش در نابرابری درآمد و کاهش در انطباق با نابرابری هزینه در حال فاصله گرفتن از هم هستند. آنچه که نقش نهایی را در این نابرابری ایفا می کند، عامل تورم می باشد که در کاهش ارزش پرداخت ها تاثیر گذار بوده است. علت این تورم نیز ناشی از اختصاص بخش وسیعی از جمعیت به عنوان یارانه بگیر بود ، که البته بر اثر کمبود سیستم اطلاعاتی دولت در مورد بودجه خانوارهای ایرانی این روند شکل گرفت و باعث شد سیستم در تحدید پرداختهای نقدی نسبت به گروه هدف ناموفق بوده و به تزریق پول در سطح گسترده به جامعه پردازد.

جدول- ضریب جینی درآمد و هزینه در سالهای ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴



(Soleimannedjadian and Yang, 2014:6)



(Soleimannedjadian and Yang, 2016:7)

#### ۸- عدالت و نظام حمایتی در دولت احمدی نژاد با مقایسه دولت های قبل و بعد از آن

در ادبیات توسعه مسیری طولانی در زمینه نسبت عدالت و توسعه طی شده است. عدالت یکی از پیچیده ترین مباحث می باشد، زیرا هم موضوع رفتار اجتماعی فرد است، هم ساختار و کارکرد نهادهای اجتماعی و هم وضعیت نهایی توزیع ثروت، قدرت و منزلت. همان طور که ساخت های عدالت می تواند اقتصاد، سیاست، روابط اجتماعی، قانون و قضاوت و حتی روابط بین المللی در نظر گرفته شود، عدالت به لحاظ ماهوی نیز مورد توجه نظریه پردازان قرار گرفته و آن را به مثابه اعطای حقوق، مراعات شایستگی ها، نبود تبعیض، توازن اجتماعی، رعایت بی طرفی و نیل به وضعیت بایسته در نظر گرفته اند. (توسلی، ۱۳۷۵: ۴۳)

آمارتیا سن در بحث نظریه عدالت و ارتباط آن با چگونه انسان بودن می گوید: ما می توانستیم موجوداتی باشیم عاجز از همدلی، بی اعتنا به رنج و فرودستی دیگران، بی تفاوت در برابر آزادی و در همان حد مهم ناتوان از استدلال، جدل، تخالف و توافق. حضور قدرتمندانه خصایصی این چنین در حیات انسان ها درعین حال که چندان رهنمون به نظریه عدالت منظور نیست، مبین دشواری انصراف کامل جوامع انسانی از پی جویی عدالت به همه ناهمسویی ها در آن هست. (سن، ۱۳۹۴: ۵۱۲)

درگفتمان اصول گرایی عدالت خواه، اگرچه به کم داشت های گفتمان های قبلی درحوزه عدالت

وارزش‌ها توجه ویژه شد، اما به موضوع عدالت، بیشتر از زاویه اقتصادی توجه گردید. هرچند درحوزه اجرای عدالت اقتصادی هم، تحقق این منویات دچارمشکلات و شتاب زدگی‌هایی گردید و تورم حاصل ازافزایش و تزریق غیرکارشناسانه نقدینگی، دامن عموم جامعه را گرفت و بسیاری ازکارشناسان و صاحب‌نظران اقتصادی به انتقاد طرح‌های اقتصادی مانند طرح تحول اقتصادی و اعطای سهام عدالت و تزریق بی‌حساب نقدینگی پرداختند و بر ضرورت طراحی علمی و اجرای کارشناسانه تر و پخته تر و فارغ‌ازشتاب زدگی این‌گونه جراحی‌های اقتصادی اصرار ورزیدند.

بر اساس آمارها میانگین نرخ تورم در دولت‌های نهم و دهم طی سال‌های ۸۴ تا ۹۱ معادل ۱۷/۷ درصد بوده است. البته دراین سال‌ها میانگین رشد اقتصادی ۳/۳ درصد و نرخ بیکاری ۱۱/۷ درصد بوده است. همچنین طبق آخرین آمار اعلامی بانک مرکزی، در دولت یازدهم نرخ تورم درخرداد ماه ۱۵/۶ درصد، رشد اقتصادی ۳ درصد و بیکاری ۱۰/۸ درصد بوده است.

نرخ تورم که در سال ۱۳۸۴، ۱۴ درصد بود، در پایان سال ۱۳۹۱ به حدود ۳۱ درصد رسید که در ۳۰ سال گذشته بی‌سابقه بود. و حتی در سال‌های جنگ هم تجربه نشده بود. طبق آمار بانک مرکزی تورم نقطه به نقطه هم در سال ۹۱ به ۴۶/۶ درصد و این عدد در فصل بهار به ۳۸ درصد رسید. بنابراین نتیجه شعار آوردن نفت بر سر سفره مردم تورم ۴۰ درصدی و رشد منفی اقتصاد است. (خدابخشی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۸ و ۱۰۷)

جدول ذیل برگرفته از بانک مرکزی ایران، شاخص تورم را در دولت‌های مختلف بعد از انقلاب ۱۳۵۷ نشان داده است که امکان مقایسه شاخص تورم در دولت احمدی‌نژاد را با سایر دولت‌ها میسر می‌کند.<sup>۱</sup>

در سال ۱۳۸۴ که احمدی‌نژاد دولت را تحویل می‌گیرد، با نرخ تورم ۱۰/۴ درصد مواجه بوده است. این در حالی است که با نرخ تورم ۳۴/۷ درصد در سال ۱۳۹۲ دوره خود را به اتمام می‌رساند.



بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران  
شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران  
(۱۳۹۵=۱۰۰)

| سال  | ماه   | فروردین | اردیبهشت | خرداد | تیر   | مرداد | شهریور | مهر   | آبان  | آذر   | دی    | بهمن  | اسفند | موسم سال | نرخ تورم |
|------|-------|---------|----------|-------|-------|-------|--------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|----------|----------|
| ۱۳۶۹ | ۱/۰   | ۱/۰     | ۱/۰      | ۱/۰   | ۱/۰   | ۰/۹   | ۱/۰    | ۱/۰   | ۱/۰   | ۱/۰   | ۱/۰   | ۱/۰   | ۱/۰   | ۱/۰      | ۹/۰      |
| ۱۳۷۰ | ۱/۱   | ۱/۱     | ۱/۱      | ۱/۱   | ۱/۱   | ۱/۲   | ۱/۲    | ۱/۲   | ۱/۲   | ۱/۲   | ۱/۲   | ۱/۳   | ۱/۳   | ۱/۴      | ۴۰/۷     |
| ۱۳۷۱ | ۱/۲   | ۱/۲     | ۱/۳      | ۱/۳   | ۱/۳   | ۱/۵   | ۱/۵    | ۱/۵   | ۱/۵   | ۱/۵   | ۱/۵   | ۱/۶   | ۱/۶   | ۱/۵      | ۲۲/۳     |
| ۱۳۷۲ | ۱/۳   | ۱/۳     | ۱/۴      | ۱/۴   | ۱/۴   | ۱/۷   | ۱/۷    | ۱/۸   | ۱/۸   | ۱/۸   | ۱/۹   | ۲/۰   | ۲/۱   | ۱/۸      | ۲۲/۹     |
| ۱۳۷۳ | ۲/۱   | ۲/۱     | ۲/۲      | ۲/۲   | ۲/۲   | ۲/۳   | ۲/۳    | ۲/۳   | ۲/۵   | ۲/۵   | ۲/۵   | ۲/۶   | ۲/۸   | ۲/۵      | ۲۵/۲     |
| ۱۳۷۴ | ۲/۲   | ۲/۲     | ۲/۵      | ۲/۵   | ۲/۵   | ۲/۵   | ۲/۶    | ۲/۶   | ۳/۷   | ۳/۷   | ۳/۸   | ۴/۰   | ۴/۱   | ۳/۷      | ۴۹/۴     |
| ۱۳۷۵ | ۴/۳   | ۴/۳     | ۴/۴      | ۴/۴   | ۴/۴   | ۴/۴   | ۴/۴    | ۴/۵   | ۴/۶   | ۴/۶   | ۴/۷   | ۴/۸   | ۴/۸   | ۴/۵      | ۲۲/۲     |
| ۱۳۷۶ | ۵/۰   | ۵/۰     | ۵/۱      | ۵/۱   | ۵/۱   | ۵/۲   | ۵/۲    | ۵/۲   | ۵/۳   | ۵/۳   | ۵/۵   | ۵/۶   | ۵/۷   | ۵/۳      | ۱۷/۳     |
| ۱۳۷۷ | ۶/۰   | ۶/۰     | ۶/۰      | ۶/۰   | ۶/۰   | ۶/۰   | ۶/۱    | ۶/۳   | ۶/۳   | ۶/۳   | ۶/۵   | ۶/۵   | ۶/۷   | ۶/۸      | ۱۸/۱     |
| ۱۳۷۸ | ۷/۲   | ۷/۲     | ۷/۳      | ۷/۳   | ۷/۳   | ۷/۳   | ۷/۴    | ۷/۵   | ۷/۵   | ۷/۵   | ۷/۸   | ۷/۹   | ۸/۱   | ۷/۵      | ۲۰/۱     |
| ۱۳۷۹ | ۸/۱   | ۸/۱     | ۸/۱      | ۸/۳   | ۸/۳   | ۸/۳   | ۸/۳    | ۸/۴   | ۸/۴   | ۸/۴   | ۸/۷   | ۸/۸   | ۹/۰   | ۸/۵      | ۱۲/۶     |
| ۱۳۸۰ | ۹/۱   | ۹/۱     | ۹/۱      | ۹/۲   | ۹/۲   | ۹/۳   | ۹/۳    | ۹/۴   | ۹/۴   | ۹/۴   | ۹/۷   | ۹/۸   | ۱۰/۰  | ۹/۴      | ۱۱/۴     |
| ۱۳۸۱ | ۱۰/۲  | ۱۰/۲    | ۱۰/۶     | ۱۰/۶  | ۱۰/۶  | ۱۰/۸  | ۱۰/۸   | ۱۱/۰  | ۱۱/۰  | ۱۱/۲  | ۱۱/۴  | ۱۱/۶  | ۱۱/۸  | ۱۰/۹     | ۱۵/۸     |
| ۱۳۸۲ | ۱۲/۰  | ۱۲/۰    | ۱۲/۱     | ۱۲/۳  | ۱۲/۳  | ۱۲/۴  | ۱۲/۴   | ۱۲/۵  | ۱۲/۷  | ۱۲/۹  | ۱۳/۱  | ۱۳/۲  | ۱۳/۴  | ۱۳/۶     | ۱۵/۶     |
| ۱۳۸۳ | ۱۳/۷  | ۱۳/۷    | ۱۳/۹     | ۱۳/۹  | ۱۳/۹  | ۱۴/۱  | ۱۴/۱   | ۱۴/۲  | ۱۴/۲  | ۱۴/۴  | ۱۴/۸  | ۱۴/۸  | ۱۵/۲  | ۱۴/۵     | ۱۵/۲     |
| ۱۳۸۴ | ۱۶/۰  | ۱۵/۹    | ۱۵/۸     | ۱۵/۷  | ۱۵/۷  | ۱۵/۸  | ۱۵/۹   | ۱۶/۰  | ۱۶/۰  | ۱۶/۲  | ۱۶/۳  | ۱۶/۵  | ۱۶/۷  | ۱۶/۱     | ۱۰/۴     |
| ۱۳۸۵ | ۱۶/۹  | ۱۶/۹    | ۱۷/۰     | ۱۷/۳  | ۱۷/۳  | ۱۷/۴  | ۱۷/۴   | ۱۷/۷  | ۱۷/۹  | ۱۸/۱  | ۱۸/۵  | ۱۸/۹  | ۱۹/۲  | ۱۹/۴     | ۱۱/۹     |
| ۱۳۸۶ | ۱۹/۷  | ۱۹/۷    | ۱۹/۸     | ۲۰/۱  | ۲۰/۱  | ۲۰/۲  | ۲۰/۲   | ۲۰/۹  | ۲۱/۲  | ۲۱/۶  | ۲۱/۶  | ۲۲/۵  | ۲۲/۸  | ۲۳/۲     | ۱۸/۴     |
| ۱۳۸۷ | ۲۴/۴  | ۲۴/۴    | ۲۵/۳     | ۲۵/۵  | ۲۶/۰  | ۲۶/۰  | ۲۶/۰   | ۲۷/۵  | ۲۷/۷  | ۲۸/۰  | ۲۸/۰  | ۲۸/۸  | ۲۹/۹  | ۳۰/۳     | ۲۵/۴     |
| ۱۳۸۸ | ۲۸/۲  | ۲۸/۲    | ۲۸/۶     | ۲۹/۱  | ۲۹/۱  | ۲۹/۲  | ۲۹/۲   | ۲۹/۶  | ۳۰/۷  | ۳۰/۷  | ۳۰/۱  | ۳۰/۳  | ۳۰/۸  | ۳۱/۵     | ۱۰/۸     |
| ۱۳۸۹ | ۳۱/۱  | ۳۱/۲    | ۳۱/۵     | ۳۱/۸  | ۳۲/۲  | ۳۲/۲  | ۳۲/۵   | ۳۳/۱  | ۳۳/۲  | ۳۳/۲  | ۳۳/۴  | ۳۳/۸  | ۳۴/۷  | ۳۴/۲     | ۱۲/۴     |
| ۱۳۹۰ | ۳۷/۵  | ۳۷/۵    | ۳۸/۷     | ۳۸/۷  | ۳۸/۸  | ۳۹/۱  | ۳۹/۱   | ۴۰/۸  | ۴۰/۸  | ۴۱/۲  | ۴۱/۴  | ۴۱/۸  | ۴۲/۱  | ۴۲/۵     | ۴۱/۵     |
| ۱۳۹۱ | ۴۵/۵  | ۴۶/۶    | ۴۶/۶     | ۴۷/۱  | ۴۷/۱  | ۴۸/۱  | ۴۸/۱   | ۴۸/۹  | ۴۹/۱  | ۴۹/۱  | ۵۰/۳  | ۵۰/۵  | ۵۱/۶  | ۵۲/۶     | ۳۰/۵     |
| ۱۳۹۲ | ۶۴/۷  | ۶۴/۷    | ۶۶/۰     | ۶۶/۳  | ۶۶/۳  | ۶۷/۰  | ۶۷/۰   | ۶۷/۴  | ۶۸/۱  | ۶۸/۱  | ۶۸/۸  | ۶۹/۳  | ۷۰/۹  | ۷۰/۹     | ۳۳/۷     |
| ۱۳۹۳ | ۷۶/۰  | ۷۶/۰    | ۷۹/۳     | ۷۹/۳  | ۸۰/۲  | ۸۰/۲  | ۸۱/۴   | ۸۱/۴  | ۸۲/۶  | ۸۲/۶  | ۸۳/۸  | ۸۴/۴  | ۸۵/۲  | ۸۶/۱     | ۱۵/۶     |
| ۱۳۹۴ | ۸۸/۵  | ۸۹/۴    | ۸۹/۴     | ۹۰/۹  | ۹۰/۹  | ۹۰/۵  | ۹۱/۰   | ۹۱/۵  | ۹۲/۲  | ۹۲/۲  | ۹۳/۴  | ۹۳/۸  | ۹۴/۷  | ۹۵/۷     | ۱۱/۹     |
| ۱۳۹۵ | ۹۵/۰  | ۹۶/۳    | ۹۷/۷     | ۹۸/۳  | ۹۹/۲  | ۹۹/۲  | ۹۹/۶   | ۱۰۰/۰ | ۱۰۰/۲ | ۱۰۰/۷ | ۱۰۱/۵ | ۱۰۲/۵ | ۱۰۳/۷ | ۱۰۴/۱    | ۹/۰      |
| ۱۳۹۶ | ۱۰۷/۱ | ۱۰۷/۱   | ۱۰۷/۵    | ۱۰۷/۷ | ۱۰۷/۷ | ۱۰۸/۰ | ۱۰۸/۰  | ۱۰۸/۴ | ۱۰۹/۸ | ۱۱۰/۹ | ۱۱۱/۴ | ۱۱۲/۴ | ۱۱۳/۴ | ۱۱۴/۷    | ۹/۶      |
| ۱۳۹۷ | ۱۱۵/۶ | ۱۱۵/۶   | ۱۱۷/۵    | ۱۱۷/۵ | ۱۱۷/۵ | ۱۱۸/۱ | ۱۱۸/۱  | ۱۱۸/۴ | ۱۱۹/۸ | ۱۲۰/۹ | ۱۲۱/۴ | ۱۲۲/۴ | ۱۲۳/۴ | ۱۲۴/۷    | ۹/۶      |

منبع: محاسبه خسارت تأخیر تأدیه در: منبع اصلی در: (به ریال) \* عدد شاخص در زمان تأدیه تالیف عدد شاخص در سربسته آتی در: ارزش ریالی در زمان تأدیه

منبع: بانک مرکزی ایران ، سری زمانی شاخص تورم

## ۹-ارزیابی توسعه حمایتی احمدی نژاد از رویکرد آمارتیا سن

از نظر آمارتیا سن نظام حمایتی دربرگیرنده ترتیبی است که جهت رفاه عمومی جامعه در نظر گرفته می شود.

بر این اساس هر چند بخشی از سیاستهای حمایتی احمدی نژاد با هدف بهتر کردن وضعیت معیشتی مردم در پیش گرفته شد، نگاهی به وضعیت رفاه اجتماعی در طی سال های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ نشان می دهد که طرح هدفمندی یارانه ها در کوتاه مدت روی فقر و نابرابری اثر محسوسی گذاشت. به طوری که اگر درصد جمعیت فقیر از سال ۱۳۸۴ که احمدی نژاد روی کار آمد تا سال ۱۳۸۹ هدفمندی یارانه ها اجرا شد نوسانی بود، اما با اجرای این طرح کاهشی نزدیک به ۵٪ را نشان می دهد. این در حالی است که در دراز مدت بالا رفتن نرخ تورم و تثبیت نرخ یارانه منجر به کاهش آثار فقرزدایی گردید.

مسکن مهر نیز در شرایطی بهتر قرار نگرفت. بر خلاف طرح هدفمندی یارانه‌ها که احمدی‌نژاد در مشورت با نظام کارشناسی انجام داد، طرح مسکن مهر فاقد پشتوانه کارشناسی لازم بود. جدا از آثار سوئی که این طرح در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی با خود به همراه آورد، به دلیل عدم تحقق ساخت واحدهای این پروژه بر اثر درآمد ناکافی دولت احمدی‌نژاد، ادامه آن به صورت یک هزینه اضافی بر دولت روحانی تحمیل شد.

در مقایسه‌ای کلی بین توسعه از دید آمارتپاسن در بعد عدالت و نظام حمایتی و سیاست‌های اتخاذ شده احمدی‌نژاد می‌توان اذعان داشت که به دلیل نابسامانی ناشی از وجود مشکلات ساختاری و مدیریتی، فاصله زیادی برای تحقق آن وجود داشته است. عدالت مورد نظر احمدی‌نژاد با رویکردی پوپولیستی همچون پرداخت یارانه نقدی گرچه با توجیه ارزشی اجرای عدالت اجتماعی صورت می‌گرفت، اما ریشه در واقعیاتی چون نابسامانی وضعیت پرداخت یارانه و اسراف در مصرف انرژی نیز داشت، یعنی هم برآمده از ارزشها بود و هم ریشه در واقعیتهای داشت. (رحیمی و کتابی، ۱۳۹۳: ۵۱)

دولت نهم در حالی در پاستور مستقر شد که دولت به بانک‌ها حدود ۳۳۸۸ میلیارد تومان بدهی داشت. در طول هشت سال این بدهی به ۶۱ هزار و ۶۵۵ میلیارد تومان رسید. به این ترتیب به دلیل اجرایی شدن سیاست‌هایی مانند مسکن مهر، هدفمندی یارانه‌ها، سهام عدالت و... بدهی دولت به بانک‌ها روندی صعودی را طی کرد و سبب شد توان بانک‌ها در ایفای تعهدات اصلی شان کاهش چشم‌گیر را تجربه کند. بدهی دولت به بانک‌ها در این دوره زمانی ۱۸ برابر شد. بدهی دولت به بانک مرکزی در پایان سال ۱۳۹۳ برابر با ۲۴ هزار میلیارد تومان برآورد شده است. بدهی‌های دولت به بانک مرکزی نیز در دوران دولت نهم و دهم روندی افزایشی را طی کرد. احمدی‌نژاد در حالی دولت نهم را تحویل گرفت که بدهی دولت به بانک مرکزی در حدود ۱۱ هزار میلیارد تومان بود. اما این رقم در هشت سال به حدود ۱۸ هزار میلیارد تومان بالغ شد. (سرزعی، ۱۳۹۶: ۹۵)

اگرچه دولت نهم بنا به قول دولت مردان و کارگزاران آن، دولت کار بود، ولی از حیث نظریه پردازی و جنبش نرم افزاری و تبیین مفاهیم دقیقی مانند عدالت و اجرای کارشناسانه و علمی آن دچار کاستی‌های جدی گردید. این ضعف در حوزه تئوری‌ها، الگوها و برنامه ریزی اقتصادی کشور نمود بیشتری داشت. به طوری که نظام اقتصادی، مالی و بانکی کشور فراز و نشیب‌های زیادی را طی کرد و انتقاد بسیاری از اقتصاد دانان و صاحب نظران را به دنبال داشت. (اخوان کاظمی، ۱۳۸۸: ۲۳۲).

پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش اساسی بود که روند توسعه حمایتی از رویکرد آمارتیا سن در دولت احمدی نژاد چگونه بوده است. بنا بر فرضیه مورد آزمون پژوهش، توسعه حمایتی در دولت احمدی نژاد بر اساس رویکرد سن در خلاف تحقق قابلیت‌ها به سوی افزایش تورم بوده است. برای آزمون فرضیه، سنج‌های حمایتی همچون سهام عدالت، مسکن مهر و اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در قالب رویکرد آمارتیا سن مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هر چند سیاست‌های حمایتی احمدی نژاد با هدف بهتر کردن وضعیت معیشتی مردم در پیش گرفته شد، ولی آثار تورمی فراوانی داشت که با جداول، آمار و نمودارهای مختلف ارائه شد.

تاکید بر عدالت با تمرکز بر طبقات محروم منجر به حاشیه قرار گرفتن طبقه متوسط و حتی سقوط آن به زیر خط فقر گردید. واقعیتی که در تداوم امروز جامعه، منجر به فرو افتادن طبقه متوسط در لایه‌های زیرین جامعه گردیده است.

نگاه غیر رسمی به امور بوروکراتیک با ابتکار سفرهای استانی تقریباً هر ۲۳ روز یک بار با ۳۰۰۰ مصوبه و ۷۴۰۰۰ پروژه، بیانگر تعداد بالای مصوبات و البته نتایج اندک و ضعیف، مستلزم منابع مالی و بانکی بود. طبق جدول‌های برگرفته از بانک مرکزی و آماری که در متن پژوهش به آن اشاره شد، در پیش گرفتن اقتصاد دستوری منجر به افزایش تورم گردید و البته این روند در دولت‌های بعدی همچنان ادامه داشته است.

مقاومت دولت در برابر تغییر سیاست‌ها، علیرغم درخواست کارشناسان سیاسی و اقتصادی، بی‌نظمی‌های مالی و عدم شفافیت در شیوه‌های مدیریتی را در پی داشت.

از نظر آمارتیا سن توسعه حمایتی دربرگیرنده ترتیبات مبتنی بر تحقق قابلیت هاست که جهت رفاه عمومی جامعه در نظر گرفته می‌شود. این درحالی است که تمرکز دولت احمدی نژاد بر سیاست‌های ترمیمی و توزیعی، مبتنی بر سعی و خطا بود و نتیجه آن به صورت رشد نقدینگی، تورم و تحمیل هزینه‌های ساختاری و مدیریتی تبلور یافت که در این مقاله به بحث گذاشته شد.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

#### منابع فارسی:

##### کتابها

- توسلی، حسین (۱۳۷۵)، *مبانی نظری عدالت اجتماعی*، تهران: انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان
- تیلور، چارلز (۱۳۹۳)، *زندگی فضیلت مند در عصر سکولار*، ترجمه فرهنگ رجایی، تهران: آگاه
- جعفرپور کلوری، رشید (۱۳۸۹)، *فرهنگ سیاسی در ایران*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی
- راغفر، حسین (۱۳۸۲)، *دولت، فساد و فرصت‌های اجتماعی*، تهران: نقش و نگار
- سرزعی، علی (۱۳۹۶)، *پوپولیسم ایرانی: تحلیل کیفیت حکمرانی محمود احمدی نژاد از منظر اقتصاد و ارتباطات سیاسی*، تهران: کرگدن

- سن، آمارتیا کومار (۱۳۹۶)، *توسعه به مثابه آزادی*، ترجمه وحید محمودی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران

- سن، آمارتیا کومار (۱۳۹۴)، *اندیشه عدالت*، ترجمه احمد عزیزی، تهران: نی  
- غفاری، غلامرضا و امیدی، رضا (۱۳۸۸)، *کیفیت زندگی: شاخص توسعه اجتماعی*، تهران: شیرازه

- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۸۴)، *روش و نظریه در علوم سیاسی*، ترجمه امیر محمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی  
- مومنی، فرشاد (۱۳۸۶)، *اقتصاد ایران در دوران تعدیل اقتصادی*، تهران: نقش و نگار

## مقالات

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۸). "گفتمان عدالت در دولت نهم" *فصلنامه معرفت سیاسی*، سال اول، شماره ۲

- ایزدی، رجب و امیر رضایی پناه (۱۳۹۲). "مبانی اجتماعی و اقتصادی تحول در گفتمان های سیاسی مسلط در جمهوری اسلامی ایران" *فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر*، سال چهارم، شماره ۴

- بابایی، محمدعلی و قربان پور راسخ، مریم (۱۳۹۳). "ابعاد جرم زایی سیاسی مسکن مهر" *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، سال سوم، شماره ۹

- تاجیک، محمدرضا و روزخوش، محمد (۱۳۸۷). "بررسی نهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران از منظر تحلیل گفتمان" *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی*، شماره ۶۱

- جاویدی، طاهره و مهر محمدی، محمود (۱۳۸۵). "رویکرد تطبیقی به دلالت های تطبیقی نظریه های دموکراسی: چالش میان نظریه های لیبرال، جماعت گرا و تفاهمی" *مطالعات اسلامی*، شماره ۷۱

- حاتمی، عباس و کلاته، فرزاد (۱۳۹۳). "دولت در پیرامون و پیرامون در دولت: سندروم های درهم تنیدگی اقتصاد، سیاست و اجتماع" *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۷(۱)

- خدابخشی، لیلا و همکاران (۱۳۹۷). "مقایسه شاخص های عملکرد اقتصادی دولت ایران در زمان ریاست جمهوری احمدی نژاد با روحانی" *فصلنامه راهبرد سیاسی*، سال دوم، شماره ۷

- خلیلی، احمد و همکاران (۱۳۹۳). "ارزیابی سیاست های مسکن مهر در ایران و ارائه راهکارهایی

- برای بهبود آن "فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۱۳
- رحیمی، علیرضا و محمود کتابی (۱۳۹۳). "گفتمان امنیتی دولتهای نهم و دهم به مثابه گفتمان قبض و بسط انقلابی جدید" فصلنامه مطالعات راهبردی، ۱۷ (۴)
- زائری، قاسم (۱۳۸۴). "بحران اخلاقی مدرنیته و نظریه اخلاقی مک اینتایر" راهبرد، شماره ۳۶
- علوی، شایسته (۱۳۸۸). "نگاهی به وضعیت و عملکرد سهام عدالت" مجله برنامه، شماره ۱۹
- قریشی، فردین و همکاران (۱۳۹۶). "تحول گفتمان عدالت در ایران: مطالعه موردی دولتهای احمدی نژاد و روحانی" دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه، سال ششم، شماره ۲
- پایان نامه
- جوانزاد، سمانه (۱۳۹۲). "بررسی گفتمان سیاست خارجی ایران دوران خاتمی و احمدی نژاد"
- پایان نامه کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران

## English Resources

### Articles

- Bazoobandi, Sara. (2012) "Iran,s Domestic Political and Economic Challenges" Gulf Research Center  
([https://www.files.ethz.ch/isn/156680/Irans\\_Domestic\\_rev18-11-2012\\_2709.pdf](https://www.files.ethz.ch/isn/156680/Irans_Domestic_rev18-11-2012_2709.pdf))
- Ehteshami, Anoush, and Mahjoob Zweiri. (2007) "Iran and the Rise of its Neoconservatives" I.B.TAURIS (<https://www.amazon.com/Iran-Rise-its-Neoconservatives>)
- Farzanegan, Mohammadreza. (2009) "Macroeconomic of populism in Iran" Dersden  
University of Technology (<https://mpra.ub.uni-muenchen.de/15546>)
- Ghods Mahdi, Vasily Astro, Richard Grieveson and Robert Stehrer  
(2018) "Research Report 429 The Iranian Economy: Challenges and Opportunities" The Vienna Institute for International Economic Studies
- Habibi, Nader. (2013) "The economic legacy of Mahmoud Ahmadinejad. Crown" Center for middle east studies, Brandeis university, No. 74 (<https://www.brandeis.edu/economics/RePEc/brd/doc/Br>)

[andeis\\_WP69.pdf](#))

- Morgana, Stella. (2009) "Talking to workers: from Khomeini to Ahmadinejad, how the Islamic republic's discourse on labor changed through may day speeches" Iranian studies, Vol.52, No1-2

-Pesaran, Evaleila. (2011) "Iran's Struggle for Economic Independence Reform and Counter- Reform in the Post -Revolutionary Era " Routledge London and New York.

Salehi Isfahani, javad (2019) "Iran's economy 40 years after the Islamic Revolution" <http://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/03/14/Irans-economy-40-years-after-the-Islamic-revolution>

-Soleimannedjadian, Pouneh. and Changyu Yang. (2016) "Effects of Subsidy Reform on Consumption and Income Inequalities in Iran" ([https://www.researchgate.net/publication/322162871\\_Effects\\_of\\_Subsidy\\_Reform\\_on\\_Consumption\\_and\\_income\\_inequalities\\_in\\_Iran](https://www.researchgate.net/publication/322162871_Effects_of_Subsidy_Reform_on_Consumption_and_income_inequalities_in_Iran))

## Cites

<https://doublethink.institute/the-injustice-of-justice-shares> /June 18, 2019

<http://ipo.ir>

<https://tsd.cbi.ir/Display/ShowChart.aspx>

<https://www.faratab.com/news/11135>

[ireconomy.ir/fa/page/1802](http://ireconomy.ir/fa/page/1802)